

Ростислав Радишевський

**ДІАЛОГ ПОБРАТИМІВ:
ЯРОСЛАВ ІВАШКЕВИЧ – ДМИТРО ПАВЛИЧКО**

Діалог побратимів — саме така назва відображає сутність духовного діалогу між Ярославом Івашкевичем (1894–1980) і Дмитром Павличком (нар. 1929). Це підтверджується як творчими, так і особистими взаєминами двох видатних постатей. Звичайно, йдеться не тільки про їхнє взаємне листування, а й передусім про критичну і перекладацьку рецепцію Дмитром Павличком творчості свого польського побратима.

Хоча Я. Івашкевич, як відомо, перші свої твори надрукував у Києві, український читач завдяки критиці й перекладам зміг познайомитися із його доробком аж після Другої світової війни (якщо не брати до уваги поодиноких згадок та інтерпретацій у західноукраїнській та діаспорній пресі міжвоєнного двадцятиліття). Зрозуміло, що у радянській Україні, як і у всьому Радянському Союзі, на офіційному рівні мало хто цікавився митцями, творчість яких не була пронизана комуністично-марксистськими ідеями. Тому предметом критики не могли стати й поети одного із Я. Івашкевичем угруповання «Скамандер», яке своєю естетичною безпрограмністю та мистецькою свободою не вписувалось у рамки соціалістичної літератури, хоча спроби «приписати» його до соцреалізму робились. Ярослав Івашкевич відверто висловлювався проти того, що окремі радянські критики намагалися саме так трактувати творчість Юліана Тувіма.

Одним із перших популяризацій творчості Ярослава Івашкевича найбільше прислужився Микола Бажан. На сторінках журналу «Всесвіт» він подавав цілі добірки, а часом і окремі цикли перекладів поезій польського побратима, зокрема твори останнього періоду — *Вірші з Києва*. Переважну більшість друкованих у періодиці своїх перекладів М. Бажан вмістив у *Антології польської поезії* (1979. — Т. 2). Для цього видання низку нових перекладів віршів Я. Івашкевича здійснив також Д. Павличко, який став активним популяризатором його творчості в Україні. До найповнішого досі видання українською мовою малої прози та поезій Я. Івашкевича *Твори* (1979) саме М. Бажан та Д. Павличко переклали 62 вірші з одинадцяти збірок, починаючи від першої (*Восьмивірші*) і до останньої прижиттєвої (*Мапа погоди*).

Чимало інтерв'ю, статей, перекладів творів письменника від 1958 року надруковано в українській періодиці, що виходила в Польщі, — газеті «Наше слово», місячнику «Наша культура» та «Українському календарі». Автором статей про Я. Івашкевича був варшавський україніст А. Середницький, що виступав під псевдонімом А. Верба. Саме в листі до нього незадовго до смерті Я. Івашкевич висловлював своє задоволення від того, що в Україні його творчість представлена в «досконаlih перекладах», «кращих від оригіналів» (як він любив повторювати про переклади М. Бажана і Д. Павличка), що вона знайшла належне літературно-критичне пошанування, зокрема завдяки зусиллям Г. Вєрвеса та Д. Павличка.

Цей лист від 07.VIII.1979 року до А. Середницького був відповіддю польського митця на рецензію, надруковану в «Нашому слові», на українське видання *Ярослав Івашкевич. Твори* (1979): «Так багато у вашій статті сказано і стільки моїх думок виражено, що, читаючи її, плакати мені хотілося, саме так я собі уявляв цінність моїх переживань, і скільки радості мені при-

носить таке ж розуміння з боку Вервеса, Павличка і Вас...».¹

Серед художніх видань варто згадати двомовну збірку *Поетії* (Київ, 2000) Я. Івашкевича (за редакцією автора цієї статті), яка є найповнішим в Україні виданням, куди ввійшли також переклади Д. Павличка. Вона вперше, на підставі поезій із 17 збірок, дає змогу українському читачеві познайомитися з різними етапами творчої еволюції видатного майстра слова.

У виголошеній доповіді «Ярослав Івашкевич і Україна» на Варшавській ювілейній конференції до 100-річчя від дня народження польського поета, а тепер й у післямові до цього видання *Україна в поезії Ярослава Івашкевича* Д. Павличко подав чимало нових біографічно-творчих фактів про зв'язки польського письменника з Україною. Він назвав твори Я. Івашкевича, в яких ішлося про складні етапи польсько-українських історичних відносин, зокрема про часи гайдамацького руху (третья частина вірша *Вежі*) та подій Другої світової війни (*Коли ти вернеш до люблінських піль...*). Д. Павличко справедливо підкреслив, що Я. Івашкевич у цих віршах передбачив створення незалежної Української держави².

Дмитро Павличко — український поет, перекладач, літературний критик, есеїст, публіцист, автор численних поетичних збірок, антологій перекладів зі слов'янських мов, громадсько-політичний діяч, Герой України, почесний доктор Львівського, Варшавського та Прикарпатського університетів, почесний професор Києво-Могилянської академії, колишній посол України в Словаччині та Польщі, перший

¹ Antoni Serednicki, *Polsko-ukraińskie związki kulturalne w wydawnictwach Ukraińskiego towarzystwa społeczno-ukraińskiego w Polsce* [w:] *Studia polono-slavica-orientalia. Acta litteraria XIII*, Wrocław 1984, s. 211-212.

² Уперше цей вірш повністю опублікував Д.Павличко в статті “*Jarosław Iwaszkiewicz i Ukraina*” [w:] *Miejsce Iwaszkiewicza*, Podkowa Leśna 1994, s. 213.

голова Товариства української мови імені Т. Шевченка, колишній народний депутат України, голова Української Всесвітньої Координаційної Ради.

У колі його літературно-критичних зацікавлень перебувала творчість видатних польських поетів А. Міцкевича, Ю. Словацького, Я. Івашкевича, Б. Задури, твори яких Д. Павличко не тільки перекладав, але й ґрунтовно досліджував у своїх науково-публіцистичних статтях, написаних як українською, так і польською мовами. Ці розвідки він присвячував і ювілеям згаданих особистостей, і відкривав ними видання творів польських митців.

Чимало уваги Д. Павличко приділив особистості й творчості Ярослава Івашкевича. Тут йдеться передусім про статті Д. Павличка, які також подобалися Я. Івашкевичу, а саме передмови до українських видань *Новели Ярослава Івашкевича* та *Уклін Ярославу Івашкевичу*. Уже по смерті письменника Д. Павличко надрукував досить цікаві есе *Два дні з Ярославом Івашкевичем* (1982), *Уранія — його сестра і муза* (1984), а також передмову до листування Я. Івашкевича з М. Бажаном *Діалог майстрів* (1985), *Ярослав Івашкевич і Україна* (2001). Головною метою більшості розвідок Д. Павличка про польського митця було утвердження його українськості та «поєднання українських вражень дитинства і юності з явищами європейської літератури».

У передмові до видання малої прози Я. Івашкевича Д. Павличко зазначав, що він намагався представити еволюцію творчого методу Я. Івашкевича на прикладі кількох оповідань, наголошуючи на тому, що у канву творчості Івашкевича органічно вплітаються образи української природи, видобуті з пам'яті дитинства письменника. «Івашкевич носить у своїй душі, як, зрештою, кожна людина, небеса свого дитинства, краєвиди юності, і йому важко «вранці прокинутись без спогадів з України». Я. Івашкевич належить до найпечальніших поетів світової лірики, зазначив Д. Павличко у розвідці *Уранія*

— *його сестра і муза*. Проте цей смуток, на думку критика, не мав нічого спільного з декадансом. Ця печаль належить до філософських категорій, позаяк і у ліричних героїв поезії, і у героїв романів та оповідань наявний «у душі конфлікт світобачень, почувань, думок, настроїв; кожен — нескінченна й жива драма або трагедія». У своїй статті Д. Павличко знову й знову повертається до українських коренів Я. Івашкевича, нагадуючи читачам про те, що вони відіграли чи не головну роль у становленні митця. Саме така смутна радість, підкреслював Павличко, є підставою до розуміння всієї краси навколишнього світу.

У статті *Уклін Ярославу Івашкевичу* Дмитро Павличко вкотре підкреслив, що польський поет виростав на польській, європейській, російській та певною мірою на українській першооснові, що «український формотворчий елемент у даному випадку не обмежувався, звичайно, фольклором...». Проте самого дослідника більше зацікавив мотив бунтарського романтизму у творах Я. Івашкевича, новаторство форми, гармонія романтизму, імпресіонізму, психологізму в стилі письменника.

Ще одна стаття, присвячена Я. Івашкевичу, була надрукована у 2001 році. *Ярослав Івашкевич і Україна* — це спроба віднайти зв'язок між письменником і Україною. Стаття розпочинається із роздумів Павличка над суттю творчості Я. Івашкевича, який завжди був письменником філософського смутку і туги. Пояснення такої налаштованості зовсім просте — таким чином поет намагався втекти від ПРЛ-івської дійсності, соцреалізму, фальшивих ідеалів нової доби. У своїй творчості Івашкевич не раз звертався до дитинства, в якому Україна займала значне місце. Саме тузі за краєм дитинства присвячена одна із його найкращих повістей *Місяць сходить*. На думку Павличка, Івашкевичу вдалося поєднати практично несполучувані речі — польську національну самототожність із тугою за Україною. Взагалі у своїй творчості Ярослав Івашкевич представляє

Україну не лише як країну своїх спогадів та дитинства, але і як повноправну незалежну державу (вірш *Вежі*). Дмитро Павличко стверджував, що Івашкевич, як і всі ті, хто народився в Україні, але за своєю свідомістю був поляком, розривався між прагненням до братерства поляків та українців та розумінням, що до цього обом народам ще занадто довго йти через подолання вікових бар'єрів, стереотипів та ненависті. Винятково болісно Івашкевич переживав братовбивчу війну 1939–1945 років, коли по різні боки барикад опинилися у певний час поляки та українці (як приклад цього, Павличко наводить не опублікований тоді вірш, що починається словами «Коли до люблінських повернеш піль...»).

Дмитро Павличко відзначив і любов Івашкевича до української літератури, згадав про переклади Івашкевича поезій Т. Шевченка, Є. Маланюка, П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана. Польський поет схилився перед їхнім мистецьким талантом, а з багатьма сучасниками приятелював, прихильно відгукнувся про часопис «Всесвіт» (його похвальне слово на честь цього видання вартувало Павличкові крісла головного редактора «Всесвіту»).

На думку Павличка, одним із найкращих творів Я. Івашкевича на українську тематику є повість *Заруддя*, де письменник показав переплетіння українських та польських родів, спільну залежність від Росії, що поєднала два народи за такий тривалий період неволі. Дмитро Павличко писав: «І, може, тільки сьогодні, дивлячись з перспективи свободи на наше спільне ув'язнення, ми усвідомимо необхідність і цінність польсько-української єдності». Павличко, підсумовуючи міркування про повість, дійшов висновку, що *Заруддя* є образом хворобливої людськості, що марить, тремтить зі страху, але залишається здатною до руху вперед; так діють не стільки поляки та українці, скільки типові люди всіх часів».

Заслуговує на увагу думка Д. Павличка про те, що Я. Івашкевича, так само, як і М. Гоголя, можна вважати

українським письменником. Найважливішим здобутком Івашкевича є те, що він не тільки показав нам нашу землю й історію з іншого боку, але й нагадував нам, українцям, що ми — європейці.

Не лише статті про польських письменників, а й літературно-критичні й політологічні статті засвідчують глибоку ерудицію та прекрасну орієнтацію Д. Павличка у польсько-українських справах. Услід за І. Франком (та й підсумовуючи все висловлене в літературно-критичних статтях) Д. Павличко дотримується думки, що взаємини між Україною та Польщею можуть будуватися лише на основі взаємоповаги, братніх стосунків, рівноправ'я і, що характерно, у межах етнічних кордонів обох держав.

Д. Павличко ніколи не залишався осторонь важливих суспільно-політичних процесів, через те політичний дискурс його літературознавчих праць досить важливий. Його статтям, так само, як і всій творчості, притаманний особливий публіцистичний пафос і емоційна насиченість, алюзії до соціально-політичного сьогодення, проте їх можна вважати глибоко науковими, адже Д. Павличко здійснює у них серйозний художній аналіз. Тому тема «Д. Павличко і Польща», де буде розгляд не лише літературно-критичних і політологічних праць, а також і перекладів, заслуговує на окреме наукове дослідження. Варто б закінчити словами самого Дмитра Павличка: «Я переконаний, що літературні взаємини між народами існують і мають велике значення для справжнього порозуміння між ними. Але я не хотів би обмежувати тих взаємин політичними чи ідеологічними рамками. Існує літературно-мистецька єдність Європи, куди в минулому ми, українці, часто вписувались завдяки взаємовпливам між українським та польським письменством»³.

³ Ростислав Радишевський, *Українськість польських письменників від Дмитра Павличка* [в:] Ростислав Радишевський, *Українська полоністика: проблеми, школи, силуетки*, Київ 2010, с. 608-614.

Варто хоча б стисло нагадати художні виміри поезії Ярослава Івашкевича, які мав урахувати перекладач. Треба віддати належне, що Д.Павличко успішно подолав «опір матеріалу», щоб зберегти його художню відповідність і близькість до оригіналу. Його переклади поезій Ярослава Івашкевича можна вважати вагомою літературною подією в культурних взаєминах польського і українського народів. Своєрідний естетизм Івашкевича ще з часу *Восьмивіршів* формувався під впливом Т. Готье і О. Вайлда: першому він завдячував концепцією митця як людини, повністю байдужої до навколишнього світу, завданням якої є лише творення і шліфування творів мистецтва; другому — переконанням у тому, що творчість не має жодного стосунку до реальних предметів, що завдання митця — бути творцем чистої краси, яка випливає із самої форми. Імператив естетичного, культ Краси і приховане ніцшеанство, перейняті від англійського письменника, можна розглядати як основу внутрішнього розвитку ліричного героя в «західних» поезіях Івашкевича. Тут багато віршів, присвячених переживанню поетом творів мистецтва (музики, малярства, архітектури), «чужим» пейзажам. Багато таких пейзажів мають для поета рідний, український підтекст. Характерним прикладом є вірш «Вечір пізньої осені на полях під Сіною», вміщений в одну з найкращих довоєнних збірок «Інше життя», в якому мальовничий і лагідний італійський пейзаж поєднується в переживанні ліричного героя зі спогадами про краєвиди України: *«Як на родючій Україні тягнуть білі воли...»*.

На згадку про воли, цей своєрідний символ України, ми часто натрапляємо не тільки в поезії, а й у прозі Івашкевича. Україна була в його творчості ніби «кодом» дитинства, саме «кодом», оскільки як ранні, так і пізні поезії письменника дають нам образ фікційної України, яка була лише витвором його уяви і мала небагато спільного з дійсністю. Вайлдівський естетизм («мистецтво правдивіше від життя»)

був тут як ніколи актуальним. У циклі сонетів *L'amour cosaque*, у *Поштовій кареті*, *Колискових* (зі збірки *Книга дня і книга ночі* (1929)) Івашкевич, завдяки вплетенню українських реалій або натяку на них, постає як продовжувач традицій «української школи» польського романтизму. Проте в його поезіях Україна ще більш романтична: це ідилічна земля козаків, соняшників, волів і світлих двориків, суцільна елегія, чудовний міф, за яким тужило серце поета. Він називає «Стару Україну» «балагульською провінцією», своєю поетичною землею, що стане постійним топосом у його поезії. Я. Івашкевич під час однієї розмови зауважив композитору Каролу Шимановському, що хоча його музичний твір для скрипки «Джерело Аретузи» в територіально-легендарній площині пов'язаний із півднем Італії, проте, як він висловився, ця музика не «сицилійська і тим більше не грецька, бо звучання фортепіано нагадує мені завжди обрії поля біля Тимошівки. Коли виходиш за село у спекотний обідній час, то повітря над ланами пшениці розсіюється і тремтить, наче твоє “Джерело Аретузи”. На що Кароль ствердно відповів: «Саме так, бо така природа — це вічне джерело». Справді, українська природа і пісня не раз ставали для польської культури цілющим «солодководим джерелом німфи Аретузи»⁴. Сказане вище Я. Івашкевичем про К. Шимановського ще більшою мірою стосується його власної творчості, яка «наповнена» джерельними водами Дніпра і Росі — від ранніх поезій *Поділ*, *Липки навесні*, поеми *Молодість пана Твардовського* до прозових творів *Місяць сходить*, *Слава і хвала*, *Сади*, *Заруддя* і останніх збірок *Мапа погоди* та *Музика ввечері*.

Україна постійно виступає в його творах з чистим повітрям, казковими степовими просторами, блакитними плесами, в «аркадійських» садах Кальника із маленькими темно-фіолетовими ірисами та райськими яблуками

⁴ Ростислав Радішевський, *Вічне джерело Аретузи* [в:] Ярослав Івашкевич, *Поезії*, Київ 2000, с. 14.

в Тимошівці на Єлизаветградщині, «найкращим у світі краєвидом Дніпра» у Києві. І нічого дивного не було в тому, що В. Одоєвський добачав навіть у далекій від української теми драмі Я. Івашкевича про Шопена і Жорж Санд (*Літо в Ноані*) події, які насправді відбуваються не у названій місцевості, а в «кресовому дворіку» з пейзажами Тимошівки. Український генетичний підтекст — часом очевидний, а подекуди прихований — має чимало інших творів письменника.

Одним із виявів культурництва й естетизму Івашкевича є, безперечно, іманентний синкретизм різних видів мистецтва — малярства, музики, літератури. Істотною рисою творчості Івашкевича є музичність його поезій, — причому не тільки музичність (насиченість мотивами різних музичних творів та епох), але й музикальність (мелодійність, наспівність). Вроджену чутливість до музики письменник поєднував із глибоким її знанням: музика не тільки напоює собою поетику, тональність його творів, вона виступає також вагомим за глибиною переживання й інтелектуальності об'єктом літературної рефлексії — як в поезії, так і в прозі.

Слово і музика становлять у поета таку нерозривну єдність, що багато його віршів, як визнав Чеслав Мілош, просто неможливо перекласти іноземною мовою. Поезія відкриває для музикальності незмірно ширші терени, ніж проза. Польська і світова поезія кінця XIX — початку XX століття по-новому осмислює явище музикальності вірша: у поезіях П. Верлена, А. Асника, Ю. Тувіма, Е. Зегадловича, крім тональності, наявна сама ідея музики (в назвах, тематиці). Як зазначав М. Гловінський, окрім тематизації, музичність вірша в Я. Івашкевича проявляється в наспівності й звуконаслідуванні. Івашкевич послуговується наспівним типом верлібру, згадує назву музичного твору і називає ім'я композитора, насичує свій вірш музичною термінологією (*quasi canzona, grave, rallentando, tempo primo,*

ritardando тощо), покликаною створити неповторну чуттєву атмосферу кожного епізоду вірша⁵.

Малярськість (українські та «есхатологічні» пейзажі) і музикальність ніби відтворюють просторово-часову двовимірність поезій Івашкевича, завдяки якій поет міг вільно подорожувати від бароко до модернізму й зі Сходу на Захід, опиняючись при цьому в одній сакральній точці — Україні.

Отже, художній симбіоз музики й поезії у поєднанні з великою любов'ю до України становили домінуючі стихії душі Івашкевича-митця. Його рання творчість є найменш дослідженою. Київський період, у якому сформувалася філософська засада примату мистецтва над життям, був для поета надзвичайно плідним. Формальним поетичним дебютом Івашкевича (вже тоді він був під впливом французьких парнастів і Ш. Бодлера) став сонет *Ліліт*, надрукований на шпальтах київського часопису «Перо» в 1915 році. Як засвідчують архівні матеріали та *Книга моїх спогадів* Я. Івашкевича, того ж року в тижневику «Книга моїх спогадів» (*Українське колосся*) були вміщені його вірші *Поділ* та *Липки навесні*. До київського періоду належить цикл віршів *Любовні сонети самотника* та поезії в прозі *Двадцять приповідок про життя і смерть*, а також цикл *Тріолети*, написаний російською і польською мовами. Ранній творчості Івашкевича властива вишукана поетика, формальна віртуозність, глибока емоційна експресивність, малярськість і музикальність, умовність і естетизм, а також прагматичне ставлення до традиції та виразна літературність. Ці риси великою мірою були притаманні, наприклад, Ю. Словацькому, що, безперечно, спростовує однобічність тези про лише світові джерела поетики Я. Івашкевича. У 1912–1915 роках Івашкевич створив велику, аж на 130 сторінок, поему *Молодість пана Твардовського*, стилізо-

⁵ Michał Głowiński, *Literackość muzyki – muzyczność literatury* [w:] *Prace wybrane*. Kraków 1997, t. II, s. 205.

вану під *Беньовського* Ю. Словацького. Цей ранній твір, події якого розгортаються у Кракові та в Україні, написаний складною, як на початківця, секстиною. Тут можна знайти ледве не всі елементи його зрілого мистецького інструментарію: асоціативну образність, ясність форми, майстерність оповіді, але є тут і улюблена річка: «О Дніпре! Синя невичерпна річко!»

Івашкевич-поет, на відміну від Івашкевича-прозаїка, здавалося, не хотів помічати справжньої, історичної України, яка в ті часи була тереном політичних сварок, військових дій, братовбивчих воєн. Він представляв її як аркадійську країну, де праця — це радісна забава, а людські почуття, що розвиваються на тлі ідеальних краєвидів, залежать лише від змін пір року. Суспільна і політична тематика, війна і революція не цікавили поета — наперекір патріотичному патетизму «Молодої Польщі» Івашкевич розвивав у своїх творах модерністський ідеал суверенності митця, єдиним завданням якого залишається творити «чисте мистецтво». Цим характерний ранній період творчості Я. Івашкевича, хоча згодом переломні історичні моменти знайдуть своє місце в його поезії. Найпоказовішим у цьому плані є написаний 1939 року триптих *Ода про ніч на Поділлі*, де в український пейзаж уплітаються факти особистого життя поета (спогад про загублений студентський кашкет) і більш значимі історичні події, наприклад «уманська різня». Під час війни по-особливому прочитувався образ Вернигори як символ польсько-українського єднання:

Та у повітрі інше вже звучання чути,
І нові пахощі у яснім небі плінуть,
Й слова-зітхання, слова п'янки, розкуті:
Для нас ти ще не вмерла, мати Україно!

У складній і неоднозначній ситуації польсько-українських відносин наприкінці Другої світової війни Я. Івашкевич в одному зі своїх віршів (*Коли до люблінських*

повернеш піль... (1942)) нагадує про генетичну й духовну близькість двох народів:

У нас єдина з тобою матір,
Пісня та ж і сльоза нас вели у світи... —

і підтверджує це фактами своєї біографії та українськості родоводу:

Ти не думай тоді, не кажи вслух,
Що я матері син — України.
Що козацькій мій лик, що козацький мій дух,
Що вкраїнські мої глибини.

Із Україною пов'язана ще одна риса поезії Івашкевича — її «приватність». Деякі вірші навіюють враження приватної «автентичності», товариськості, призначення для певного замкнутого кола близьких людей. А. Сандауер виводив це явище з поняття «клановості»: певні, незнані читачеві, особи й конкретні події походять з дитинства та юності поета, відображають (можливо, й підсвідомо) суспільне становище української шляхти початку століття. В Івашкевичевій грі естетизму з антиестетизмом помітна тенденція до усунення кордонів між фікцією і дійсністю, між літературою і життям, як у вірші *Осінь у Варшаві* (зб. *Діонісії*):

Травень мій десь в Києві між «Восьмивіршами»
Видався полум'яним — натомість сміявся в Пікадорі.

«Приватність», що полягала в підкресленні самототожності ліричного «я» автора, відході від ідеальної фікційності героя, — відіграла значну роль у *Книзі дня і книзі ночі*, вирізняючи Івашкевича на тлі тогочасної поезії скамандритів.

Отже, Україна стала у творчості Івашкевича «тереном приватної деміургії», простором досвіду і пам'яті, який «заповню-

вався» із резервуарів письменницької уяви. Велике значення у творенні цього простору відіграла літературна традиція як форма письма й образного мислення, у межах якої значне місце посідала традиція романтизму. Недаремно М. Яньон висловила думку про Івашкевича як «медіума для романтиків», про те, що поет має романтичний тип уяви і романтичні доміанти творчого процесу⁶. Про важливість романтизму для своєї творчої лабораторії не раз згадував сам Івашкевич. В інтертекстуальному полі його поезії опинилася не тільки генетична пам'ять повстанця 1863 року (його батька), а й міф України, що походить від «української школи», передусім від Ю. Словацького. «Івашкевич, безсумнівно, залишався під чарами поезії Словацького і його українськості, яку по-своєму приправляв модерністським естетизмом», адже, як далі стверджував Р. Пшибильський⁷, Івашкевич виростав не лише на романтичній спадщині Ю. Словацького, але й на європейській естетиці «останнього романтика» Р. Вагнера, який трактував мистецтво як посередника між абсолютотом і людиною⁸. Літературність — одна з найголовніших рис поезії Словацького як предтечі польського модернізму — була характерна вже для раннього Івашкевича, зокрема, знайшла своє вираження в уже згаданій юнацькій поемі *Молодість пана Твардовського*, у збірці *Восьмивірші*.

Івашкевичеві культурність — літературність — класицистичність були знаменні тим, що в період вичерпання молодопольського типу творчості, який переродився у маньєризм та інші формальні надуживання, письменник запропонував свій оригінальний вихід — користуватися не революційним формальним новаторством авангардистів і не елементарною

⁶ Maria Janion, *Czas formy otwartej*, PIW, Warszawa 1984, s.341.

⁷ Ryszard Przybylski, *Eros i Tanatos. Proza Jarosława Iwaszkiewicza (1916-1939)*, Warszawa 1970, s. 40.

⁸ Jarosław Iwaszkiewicz, *Materiały zebrali i wstępem opatrzył Janusz Rogoziński*, Warszawa 1968, s. 146.

відмовою від пишноти стилю і поверненням до простоти скамандритів, а своєрідним свідомим традиціоналізмом, не примітивним продовженням традиційних форм мистецтва, а свідомим, творчим, навмисним «маніпулюванням» ними. В такому ключі Я. Івашкевича можна розцінювати як постмодерного за духом письменника, який живе і творить у часи тотального вичерпання, коли «все вже сказано», а літературна традиція з її інструментарієм форм і мотивів стає матеріалом, що надається хіба що для ніцшеанської «переоцінки цінностей», стає простором гри, і власне гра, а не формально-змістове наповнення «матеріалу», витворює нові естетичні цінності. Естетизм письменника (продиктований, окрім іншого, ще й пророчим, з випередженням свого часу, прочитанням Шопенгауера, К'єркегора і Ніцше, спрямований на деконструкцію модерністського проекту літератури як постійного творення нового) дивним чином співіснував в Івашкевича з модерністською метафізикою, в якій би оболонці — вітально-діонісійській, релігійно-католицькій чи екзистенційно-есхатологічній — вона не виступала. Крізь призму цих філософських орієнтацій Івашкевич упродовж усього свого творчого шляху намагався якщо не розгадати, то принаймні поміркувати над проблемами мистецтва, життя і смерті: на рівні поетичної рефлексії це виражалося в концептуальних мотивах молодості й старості, сну і ночі та в «онтологічних» пейзажах через нагромодження конвенційних топосів, якими, на загальну думку, письменник вільно послуговувався.

В останніх двох збірках — *Мапа погоди* і *Вечірня музика* — Я. Івашкевич, як на тематичному, так і на версифікаційному рівні, мовби повторює свою поетичну молодість: тут іще більше зміцніла культурність Івашкевича й приватність оцієї культурності, які постають з певної вікової дистанції та творчого досвіду. Більшість поезій із збірки «Вечірня музика» — це октави, тільки не дворядкові, як у ранній творчості, а вірші з двома чотирирядковими строфами. Але як у ранніх, так і у пізніх восьмивіршах естетична програма,

розуміння поезії, творчості як утілення невмирущості культури і життя залишається незмінним.

Елементи розпачу, тривоги, безглуздої прірви неодмінно супроводжували зовні холодну та прозору, ясну й просто спокійну поезію письменника. До ідеалізованих українських та сицилійських пейзажів часто долучаються пейзажі цвинтарні — справжні краєвиди смерті. Додаймо, що улюбленою порою року Івашкевича була осінь з її музикою, порою доби — вечір, коли день поступово огортається сутінками і надходить ніч, заповідаючи сон як зустріч свідомого з несвідомим.

Через усе своє довге життя, перебуваючи на Сицилії, в Данії, Франції, Америці, Івашкевич проніс у душі й творчості образ України, яку називав своєю батьківщиною. Чужі пейзажі, людей, звичаї, культуру поет завжди зіставляв з Україною. Тому так часто можна було почути з його вуст фразу: «А у нас в Україні...», «А я родом з України». Або таке:

І, може, від степів рідної України
Прилине запах теплий, медовий і жовтий,
Дитинство мені навіє...

(Запрошення до подорожі)

«У старості я все більше відчуваю свою кресовість», — зізнався Івашкевич, усвідомлюючи, що з роками він менше розуміє корінних поляків, а Україна не віддаляється від нього, а стає ще ріднішою й духовно ближчою. («Це вона, Україна, пісня давня й майбутня...») Характерно, що лауреат Нобелівської премії Ч. Мілош, якого досить часто порівнюють із Івашкевичем за прив'язаність до романтичної традиції, творче довголіття, «кресовість», перебування на «пограниччі модерності», у поетичній формі накреслив характерні риси автора *Вечірньої музики*, наголосивши саме на пульсуванні в його художньому слові вічного «джерела Аретузи», тобто України:

Бо з України ти приніс твоєї
І барви, й запах квітнучого степу,
І моря Чорного солоний подув,
Злотавість, білість візантійських смерків.
Красою гордий, ненаситний нею ж,
Ти слухав ритми дня і ритми ночі,
І сам ставав музичним інструментом.

